

TAKTILINĖS PARODOS

Magiškas M. K. Čiurlionio pasaulis. Zodiakas

KATALOGAS

PARODOS RĖMĖJAI:

LIETUVOS
RESPUBLIKOS
KULTŪROS MINISTERIJA

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTERIJA

NEĮGALIŲJŲ DEPARTAMENTAS
PRIE SOCIALINĖS APSAUGOS
IR DARBO MINISTERIJOS

LIETUVOS
TŪKSTANTMEČIO
MINĖJIMO DIREKCIJA

LIETUVOS
AKLŲJŲ
BIBLIOTEKA

VILNIAUS
SENAMIESČIO
ROTARY KLUBAS

Pirmame viršelyje
Saulė eina Skorpiono ženklui. X iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907. Popierius, tempera, 35,6 x 30,6 cm. Čt 61

Ketvirtame viršelyje
Saulė eina Žuvų ženklui. II iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907. Popierius, tempera, 35,7 x 30,6 cm. Čt 53

Maždaug prieš dvidešimt metų pasaulyje pradėjo burtis organizacijos, akcentuojančios meno, kaip sudėtinės neįgalių vaikų ir jaunimo reabilitacijos proceso dalies, svarbą. Lavinant meninį skonį neįgaliesiems sudaromos sąlygos jaustis visaverčiais piliečiais, lengviau integruotis į visuomenę. Sutrikusio regėjimo vaikai gali lankytis muziejuose rengiamose parodose, patirti naujų išpūdžių, reikšti emocijas, bendrauti, pasisemti idėjų.

Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos (LASS) ir Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centro bendras siekis yra prastai reginčius ar neregius vaikus bei jaunimą sudominti kultūriniu mūsų šalies gyvenimu, papasakoti apie nuolat kintantį, naujomis idėjomis pulsuojančią meno pasaulį, padėti susipažinti su Lietuvos meno istorija. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga yra parengusi ilgalaikę vaikų ir jaunimo meninio ugdymo programą „Pažinkime meną pojūčiais“. 2000 m. rugsėjį LASS bibliotekoje buvo atidaryta „Artesens“ asociacijos (Prancūzija) skulptūrų paroda „Nuo Lespiugo *Veneros* iki Rodeno *Mąstytojo*“. Didžiausias parodos ypatumas – kad eksponatus (iš viso dvylika garsiųjų skulptūrų kopijų) buvo galima liesti rankomis. 2002 m. lapkritį Radvilų rūmuose atidaryta tos pačios asociacijos sumanyta dailės pažinimo paroda „Pajuskime gamtą su Sezanu“. Paroda supažindino lankytojus su žymaus prancūzų tapytojo Polio Sezano (Paul Cézanne) gamtos peizažais, naturmortais, portretais, kuriuos giliau suvokti padėjo edukaciniai žaidimai, paremti lytėjimu, garsu, skoniu, klausa. Nuo 2004 m. pagrindinė projekto idėja – pristatyti svarbiausius Lietuvos meno reiškinius ir menininkus. Tais metais Radvilų rūmuose surengta kilnojamoji paroda „Liečiu – matau“, kuri sulaukė didelio visuomenės dėmesio ir jau penkti metai keliauja po Lietuvą. Lankytojus, turinčius regėjimo sutrikimų, paroda supažindina su trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių žymiausių Lietuvos modernaus meno tapytojų darbais. Minėtieji dešimtmečiai pasirinkti todėl, kad to meto Lietuvos Respublikos – nepriklausomos valstybės – dailė (ir visas šis laikotarpis) sudaro pamatinę mūsų tapatybės dalį. Parodoje pristatyti dailininkai formavo mūsų šalies tapybos veidą, nulėmė jos raidą. **Edukacinė paroda „Magiškas M. K. Čiurlionio pasaulis. Zodiakas“** – ketvirtoji programos „Pažinkime meną pojūčiais“ paroda, supažindinanti su vieno iškiliausių Lietuvos dailininkų kūryba. Šįkart eksponuojami tapytojo Arvydo Pakalkos ir keramiko bei scenografo Jono Arčiausko taktiliniai darbai, sukurti pagal M. K. Čiurlionio dvylikos paveikslų ciklą *Zodiakas* (1906–1907). Pjaustyti, lipdyti ar lieti objektai, kuriuos galima liesti rankomis, yra tarpininkai tarp paveikslo ir žiūrovo, į parodą atėjusiam neregiumi jie padeda geriau suprasti M. K. Čiurlionio paveiksluose pavaizduotas žvaigždėto dangaus poetines metaforas. Gamtos šlamesiai, įvairūs garsai, balsu skaitomas tekstas, M. K. Čiurlionio muzika leis regėjimo sutrikimų turinčiam žmogui pasitelkus vaizduotę persikelti į magišką, užburiantį menininko sukurtą paveikslų pasaulį. Pojūčiai ir vaizduotė – svarbiausi pagalbininkai keliaujant po šią neįprastą parodą. Projektas skirtas ne vien sutrikusio regėjimo žmonėms, bet ir visiems kitiems – ir vaikams, ir suaugusiesiems.

Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras
Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga

2 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911) yra vienas žymiausių lietuvių nacionalinės kultūros kūrėjų, įkūnijęs atgimstančios tautos siekius, troškimus ir susiejęs juos su aktualiausiomis XIX–XX amžių sandūros Europos meno tendencijomis. Dailininko palikimas – per 200 muzikos kūrinių ir apie 300 tapybos darbų.

M. K. Čiurlionis gimė 1875 rugsėjo 10 d. (naujuoju stiliumi – rugsėjo 22 d.) Varėnoje, vargonininko Konstantino Čiurlionio (1846–1914) ir Adelės Marijos Magdalenos Radmanaitės Čiurlionienės (1854–1919) šeimoje. Konstantinas buvo pirmasis sūnus gausioje devynių vaikų šeimoje. Jau ankstyvoje vaikystėje išryškėjo jo nepaprasti gabumai muzikai. Pradinių muzikos žinių jam suteikė tėvas, kurio pamokytas jau septynerių metų skambino iš natų. 1889 m. keturiolikmetis Konstantinas pateko į kunigaikščio Mykolo Oginskio orkestro mokyklą Plungėje, čia mokėsi pūsti fleitą, grojo orkestre, bandė komponuoti pirmuosius muzikos kūrinius, o laisvalaikiu dažnai piešdavo. Vėliau (1894–1900) muziką studijavo Varšuvos, 1901–1902 m. Leipcigo konservatorijose. Tačiau studijuodamas Leipcige vis labiau juto, kad meniniai jo interesai netelpa vien muzikoje. Daug skaitė, lankėsi Leipcigo muziejuje, kuriame „būsimojo dailininko dėmesį traukė A. Beklino simbolistiniai paveikslai, tarp jų – garsioji „Mirusiųjų sala“, be to, čia eksponuojami aktualūs, tada plačiai komentuojami M. Klingerio ir kitų vokiečių „secesionistų“ kūriniai“¹.

1902 m. Čiurlionis grįžo į Varšuvą. Dalyvavo Varšuvos lietuvių draugijos veikloje, vadovavo chorui, harmonizavo lietuvių liaudies dainas – tokiu būdu prisidėjo prie Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdžio. 1902–1904 m. Varšuvoje lankė Jano Kauziko piešimo mokyklą. Nuo 1903 m. rimčiau atsidėjo tapybai. Tais metais nutapė pirmuosius žymesnius darbus (ciklas *Laidotuvių simfonija*). 1904–1906 m. mokėsi Varšuvos dailės mokykloje, kur jam dėstė Kazimieras Stabrauskas (mokyklos vadovas), Ferdinandas Ruščicas, Karolis Tichis, Konradas Kšyžanovskis ir kt.

1905 m. Čiurlionis keliavo po Kaukazą, „pasisėmė didingos kalnų gamtos įspūdžių visam gyvenimui“². 1906 m. aplankė Prahą, Vieną, Drezdeną, Miuncheną ir Niurnbergą. Šios kelionės skatino tapyti. 1906 m. atvyko į Vilnių. Įsijungęs į kultūrinį lietuvių gyvenimą vadovavo „Vilniaus kanklių“ chorui, koncertavo, rašė straipsnius dailės klausimais. Kartu su Antanu Žmuidziničiumi, Petru Rimša ir kitais surengė Pirmąją lietuvių dailės parodą, kuri buvo atidaryta 1907 m. sausio 9 d. P. Vileišio namuose (Antakalnio g. 24, dabar ten Lietuvių kalbos ir literatūros institutas). Be Čiurlionio parodoje dalyvavo dailininkai A. Žmuidziničius, Petras Kalpokas, Adomas Varnas, Jonas Šileika, Justinas Vienožinskis, Kajetonas Sklėrius, Antanas Mackevičius, Antanas Jaroševičius, skulptoriai P. Rimša ir Juozas Zikaras. Paroda susilaukė netikėtai didelio populiarumo. 1907 m. rugsėjo 2 d. įkurta Dailės draugija, kurios pirmininku tapo A. Žmuidziničius, o draugijos branduolį sudarė M. K. Čiurlionis, P. Rimša ir kiti. Ši draugija rėmė ir vienijo lietuvių dailininkus, rinko jų darbus, organizavo parodas. A. Žmuidziničiui išvykus užsienin, Čiurlioniui 1908 m. teko rengti Antrąją lietuvių dailės parodą. Tarp penkiasdešimt šešių M. K. Čiurlionio darbų, eksponuotų šioje parodoje, buvo dvylikos paveikslų ciklas *Žvaigždynas*.

1908 m. rudenį Čiurlionis išvyko į Peterburgą. Čia susipažino su „Meno pasaulio“ grupės dailininkais. Aleksandro Benua, Nikolajaus Rericho ir Sergejaus Makovskio remiamas, Čiurlionis dalyvavo

1 Landsbergis V., *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus Aureus, 2008, p. 32

2 *Ten pat*, p. 57

dailės parodose Peterburge ir Maskvoje. 1909 m. sausio 1 d. trumpam grįžęs į Lietuvą, Šateikiuose susituokė su Sofija Kymantaite. Kurį laiką jiedu gyveno Druskininkuose ir Plungėje. 1907–1909 m. dailininkas nutapė paskutinius brandžiausius savo paveikslus: *Pasakos, Zodiako, Žiemos* ciklus, visas *Sonatas, Rex* ir kt.). 1909 m. rudenį vėl vyko į Peterburgą. Pervargęs grįžo į Druskininkus gydytis. 1910 m. pavasarį gydėsi Pustelniko sanatorijoje (netoli Varšuvos). 1911 m. balandžio 10 d., tesulaukęs 35 metų, toje sanatorijoje mirė. Palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

M. K. ČIURLIONIO KŪRYBA

M. K. Čiurlionio tapyba – tai apmąstymai įvairiausiomis filosofinėmis, psichologinėmis, religinėmis, menų sintezės temomis. Ji sudėtinga, originali, atspindinti menininko pasaulėžiūrą. Jo tapyboje susilieja XIX–XX a. sandūroje vyravusios meno srovės – simbolizmas, romantizmas, secesija, atsiranda ir naujos meno krypties – abstrakcionizmo – užuomazgų. Kai kurie menotyrininkai Čiurlionį vadina abstraktaus meno pradininku.

Svarbiausias jo pasaulėžiūros formavimosi etapas buvo studijos Varšuvos ir Leipcigo konservatorijose, vėliau (1904) Varšuvos dailės mokykloje. Ankstyvajam laikotarpiui (1901–1905) būdingi savo stiliaus ieškojimai. Lankydamas J. Kauziko studiją nutapė simbolinių paveikslų (*Laidotuvių simfonijos* ciklas). 1904 m. besimokydamas Varšuvos dailės mokykloje Čiurlionis daug tapė, daugiausia – pastele. Studijų metais sukūrė ciklus *Tvanas, Rex, Para, Rūstybė*, ciklą *Audra* ir meniškiausią kompoziciją *Žinia*.

1905–1906 m. – dailininko brandžiojo etapo pradžia, kuri išryškėjo trylikos paveikslų cikle *Pasaulio sutvėrimas*. Jis pamėgo temperos techniką, suteikiančią daugiau potėpio laisvės ir kolorito galimybių, pasikeitė meninio mąstymo principai: nuo literatūrinio simbolizmo perėjo prie plastinės metaforos vaizdo.

1907–1909 m. laikotarpis – kūrybingiausi Čiurlionio metai. Nutapė brandžiausius savo paveikslus muzikiniiais pavadinimais, pasakų, fantazijų ir didingų kompozicijų. Dailininką domino Visatos radimosi, jos sandoros temos, gamta ir jos ciklai, gyvenimo prasmė. Gilindamasis į žmogaus būties ir kosmoso problemas sukūrė *Zodiako* ciklą, kur ženklus pavertė magiškai realiomis būtybėmis. 1909 m. Peterburge Čiurlionis nutapė savo didžiausią kompoziciją *Rex*. Taip savotiškai užbaigiama visą dailininko kūrybą lydėjusi kosminė tema.

ZODIAKAS . 12 PAVEIKSLŲ CIKLAS (1906–1907)

Ypatingą vietą Čiurlionio kūryboje užima *Zodiako ženklų* ciklas, kuris, kaip ir beveik visa dailininko kūryba, saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Meniniu požiūriu šis ciklas brandesnis už daugelį kitų. Kiekviena dalis – tarsi atskira savarankiška kompozicija, bet kartu – vieno ciklo dalis. Dailininkas remiasi Rytų mitologijoje aprašytais vaizdais apie Saulės kelio – Zodiako – ženklus ir kiekvieną jų stengiasi įkūnyti savitais poetiškais įvaizdžiais.

Danguje žiburiuojantys žvaigždynai nuo senų senovės žavėjo žmones. Stebint žvaigždynus formavosi astronomijos mokslas, tautų gyvenimo būdas, mitų poezija. Svarbią vietą čia užėmė Zodiakas – šešiolikos laipsnių pločio dangaus sferos juosta, kurios viduriu eina ekliptika – Saulės kelias per dvylika

žvaigždynų. Senovės astronomai kiekvienam iš šių žvaigždynų suteikė mitinių būtybių, daugiausia gyvūnų (graikiškai *zoon* – gyvūnas), vardus, o astrologai „priskirdavo Zodiako būtybėms ypatingų galių: lemti gamtos mokslus ir istorijos įvykius, net pavienių žmonių likimus“³. Vėlesni Saulės sistemos tyrimai, jos kilmės teorijos, nauji gamtos mokslų atradimai praplėtė žmonijos supratimą apie žvaigždžių pasaulį, bet Zodiako ženklai tebeišlaiko savo ypatingą žavesį. Nakties dangus, nusėtas tūkstančiais tylių žvaigždžių, kerėjo ir Čiurlionį. Amžininkai prisimena jį mėgus vaikščioti naktimis, besiklausantį gamtos garsų, stebintį žvaigždynų išsidėstymą, jų judėjimą aplink Šiaurės žvaigždę. Domėjimasis kosmogoninėmis teorijomis ir senųjų mitų studijavimas turtino Čiurlionio mintis, teikė idėjų jo kūrybiniams sumanymams. Senovės Rytų civilizacijų išminčių sukurti visatos interpretavimo modeliai, kaip ir pačios žvaigždės, žadino jo sieloje kosminio pasaulio vaizdus ir žmogiškųjų siekių bei kultūros tęstinumo jausmą⁴.

Čiurlionis sumanė *Zodiaką*⁵ 1906 m. vasarą. Ankstyviausieji *Zodiako* eskizai – 1906 m. piešinių albumėliuose. Tuo metu dailininkas dalyvauja Varšuvos dailės mokyklos vasaros plenere Austrijos valdomoje Priekarpatėje, rašo kosminių vaizdų kupinus laiškus, piešia eskizus būsimiems *Zodiako* paveikslams. Sumanymas buvo ilgai brandintas, ieškota tinkamiausios kompozicijos. Paveikslai nutapyti 1907 m. ir pirmą kartą eksponuoti 1908 m. Antrojoje lietuvių dailės parodoje Vilniuje. Rudenį Čiurlionis buvo juos nusivežęs į Peterburgą. Vis dėlto menininkui gyvam esant ciklas daugiau eksponuotas nebuvo, nors kritikai sutiko *Zodiaką* labai palankiai.

Atskirus paveikslus Čiurlionis buvo pavadinęs: „Saulė eina Vandenio ženklu“, „Saulė eina Žuvų ženklu“, „Saulė eina Jaučio ženklu“ ir t. t. Vėliau prigijo sutrumpinti pavadinimai: „Vandenis“, „Žuvys“, „Jautis“, atitinką Zodiako žvaigždynų pavadinimus. „Vis dėlto pirminiai, dailininko duoti pavadinimai turėjo daugiau distancijos, tiksliau nusakė siužetinį viso ciklo turinį – Saulės kelionę.“⁶

Zodiako ženklų ciklą sudaro 12 nedidelių paveikslų, vaizduojančių Saulės kelio ženklus. Tai didinga, kosminė poema apie saulę, žvaigždes ir begalines visatos erdves, apie mūsų pasaulio uolas ir vandenis, pasaulio paslaptį ir grožį. Zodiako ciklo paveikslus vienija ne tik tema, bet ir kompozicinio bei tapybinio sprendimo vientisumas. Beveik visose kompozicijose vaizduojamas aukštas dangaus skliautas, iškilęs virš fantastinių peizažų su žmonių bei gyvūnų figūromis. Kompozicija aiški, sudaryta tik iš būtiniausių elementų, motyvai apibendrinti, subtiliai išreikšta erdvės iliuzija. Paveikslų koloritas prigesintų, kiek pilkšvokų spalvų. Stambesnius planus – žemę, vandenį, dangų – dailininkas nutapė plonu dažų sluoksniu, jautriai laipsniuodamas spalvų tonus, juos pašviesindamas arba patamsindamas. Atskiras detales pavaizdavo grafiškai, plonyte linija arba smulkučiais teptuko brūkšniais.

Dailininkas griežtai nesilaikė vienos kurios senovinės Zodiako emblemų vaizdavimo tradicijos. *Zodiako* ciklą jis pradėjo nuo Vandenio, nors tradiciškai pirmasis žvaigždynas yra Avinas – pavasario lygiadienis. Čiurlionis praturtino kai kuriuos tradicinius įvaizdžius naujomis idėjomis ir sukūrė savitus simbolinius Zodiako siužetus.

3 Landsbergis V., *Visas Čiurlionis*, p. 230

4 Čiurlionis pamėgo Zodiaką ir vėlesniais metais daugelis jo laiškų bei muzikos kūrinių datuoti ne mėnesio skaitimėmis, o atitinkamu Zodiako ženklu. Zodiako ženklais datuoti Čiurlionio ir Sofijos Kymantaitės sutuoktinių žiedai.

5 Kataloguose ciklas vadintas *Žvaigždynu* ir *Zodiaku*; pirmasis pavadinimas, regis, ne visai vykęs antrojo sulietuvinimas; antrasis, likęs lenkiškame bei rusiškame kataloguose, laikytinas autoriniu, autentišku.

6 Landsbergis V., *Visas Čiurlionis*, p. 232

Į vienuoliką Zodiako žvaigždyną – Vandenį – Saulė ateina sausio antroje pusėje. Pas mus žvaigždynas geriausiai matomas spalio ir lapkričio vakarais. Senovės šumerai Vandenį laikė vienu iš svarbiausių žvaigždynų, nes jis įkūnijo dangaus dievą Aną, kuris duodavo žemei vandenį. Pagal senovės graikus, Vandenis įkūnijo net kelis mitinius personažus, pavyzdžiui, Ganimedą, Trojos prinčą, kurį Dzeusas, pasivertęs ereliu, pagrobė į Olimpą ir pavertė taurių nešiotoju; Deukalioną, kuris, laiku pasistatęs laivą, kartu su žmona išsigelbėjo nuo Dzeuso siūsto pasaulinio tvano ir vėl pratęsė žmonių giminę; Kekropą – pirmąjį senovės Atėnų valdovą.

Kompozicijoje vaizduojamas paslaptingas karalius, primenantis uolą. Vienoje rankoje jis laiko tradicinį Neptūno, senovės graikų dievo, trišakį, o kita ranka lieja plonytę šviesų saulės spindulį primenančią vandens srovę. Vanduo, nukritęs į didžiuosius bekraščius vandenį, virsta vinguriuojančia upe, praskaidrinančia juos. Tamsiame, ties horizontu brėkstančiame danguje žiba iš žvaigždžių sudėtas Vandenio ženklas.

Saulė eina Vandenio ženkle
I iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,9 x 31,1 cm
Čt 52

Taktiliniame objekte paslaptingo karaliaus figūra išpjauta iš organinio stiklo. Liesdami iškilias jo formas nesunkiai atpažinsite sėdinčiojo soste figūrą, dešinėje rankoje laikančią metalinį trišakį. Kairė Vandenio ranka ištiesta į priekį. Suraskite ją ir pirštais braukite žemyn, kol išgirsite teškančią vandenį. Suraskite vingiuojančią upės vagą, keliaukite ja klausydamiesi ramiai srūvančio vandens.

ŽUVYS

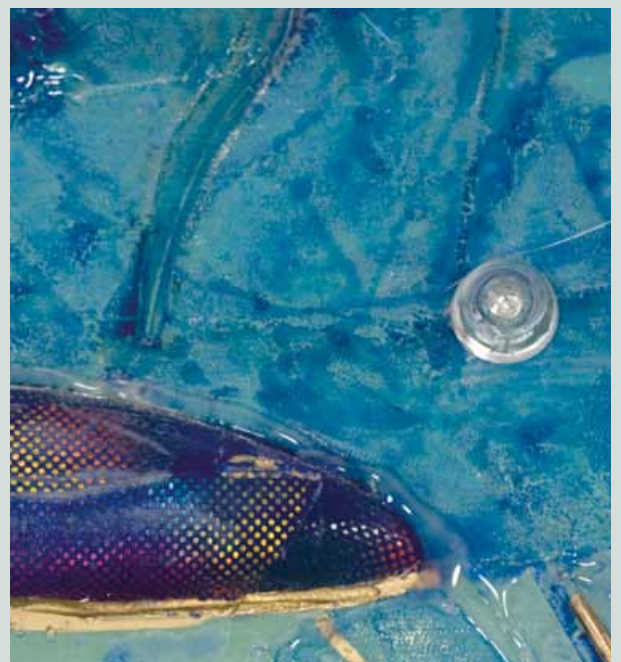
- 6 Į dvyliką Zodiako žvaigždyną Saulė ateina vasario antroje pusėje. Tai neryškus žvaigždynas, Lietuvoje matomas neaukštai virš horizonto vėlyvos vasaros mėnesiais. Kartu su Ožiaragiu ir Vandeniu Žuvys simbolizuoja dangaus jūrą, per kurią plaukdama Saulė atsiunčia gausias liūtis. Žuvų žvaigždyne pavadinimą turi tik viena žvaigždė Alriša. Arabų kalba tai reiškia virvutė, dirželis. Anot graikų legendos, jis jungia grožio deivę Afroditę ir jos mylimąjį Adoną, pasivertusius žuvimis.

Paveikslas nepaprastai poetiškas. Tai beribės Visatos okeanas, kurio horizonto linija, keliauja Saulė. Skaisti saulė beveik nugrimzdusi vandenyje, matyti tik jos kraštelis, spindulių pluoštais nušviečiantis dangų. Žuvys tyliai plaukia tamsiame vandenyje. Lygiai taip, ramiai ir oriai, nutviekstos saulės spindulių jos plaukia ir danguje, aplenkdamos Saulę, skersai kirsdamos savo ženklą, ryškiomis žvaigždėmis šviečiantį dangų.

Saulė eina Žuvų ženkle
II iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,7 x 30,6 cm
Čt 53

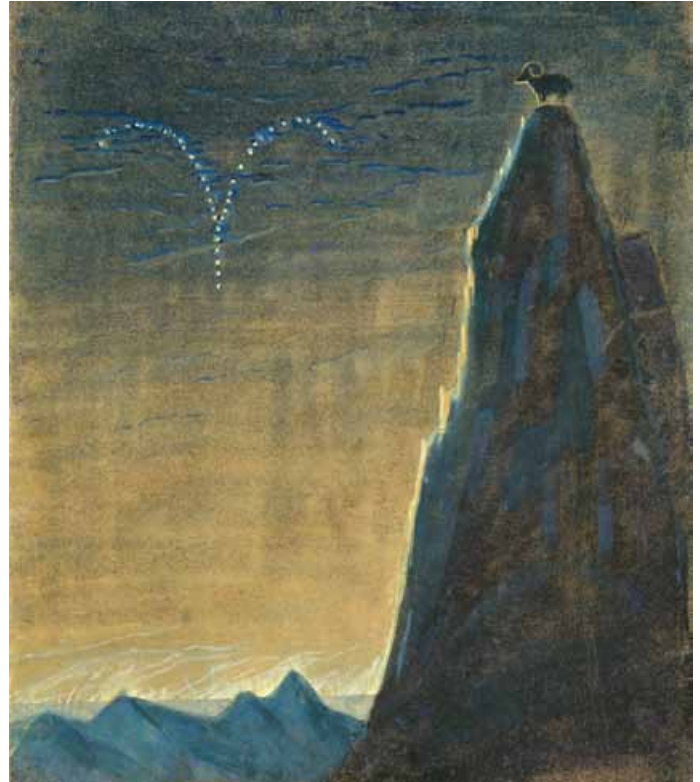
Taktiliniame objekte, kaip ir Čiurlionio paveiksle, dominuoja Visatos okeanas (natūralus šilkas), tekanti rytmečio saulė (vario plokštė) ir jūroje bei danguje plaukiojančios žuvys (organinis stiklas, sintetiniai audiniai). Visa tai nesunkiai rasite ir atpažinsite. Šniokščiančios jūros, nardančių žuvų bei kiti gamtos garsai padeda perteikti ramybę, gamtoje jaučiamą ankstyvą rytmetį tekant saulei.

Avinas – pirmasis iš Zodiako žvaigždynų. Lietuvoje geriausiai matomas gruodžio ir sausio vakarais. Kovo mėnuo ir pavasario lygiadienio taškas yra po Avino ženklu, nes šiame žvaigždyne prieš 2000 m. buvo pavasario lygiadienio taškas. Dėl precesijos (lygiadienių ankstėjimo) jo padėtis kinta, ir šiais laikais jis yra Žuvų žvaigždyne. Tačiau pagal seną tradiciją Avinas liko pirmuoju Zodiako ženklu.

Paveiksle blyški saulė vos apšviečia jūrą ir aukštą uolą. Ant labai aukšto kalno, kone siekiančio dangų, viršūnės stovi avinas ir ramiai stebi pasaulį. Apačioje matyti neaukštų kalvų virtinė, besidriekianti palei jūrą, o kalno viršūnėje – debesų karalija. Šioje kompozicijoje atsispindi dailininko įspūdžiai, patirti keliaujant po Kaukazo kalnus: „Ten, apačioje, vyksta žemiški dalykai: maišatis, triukšmas, nerimas, bet debesys viską pri dengė. Tyla.“⁷ Danguje šviečia iš žvaigždučių sudėtas Avino ženklas.

Saulė eina Avino ženklu
III iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 36 x 31,1 cm
Čt 54

Norėdami suvokti paveikslą, pirmiausia taktili-niame objekte pirštais suraskime netaisyklingo trikampio formos į viršų siaurėjančią uolą (putplastis, gipsas, cementas) – ji gruoblėta, šiurkšti, gerai atpažįstamos uolos rievės. Kairėje, apatinėje paveikslo dalyje, uolos nedidelės, tolstančios į tolį, už jų tyvuliuoja ir šniokščia jūra (vario plokštės), į viršų kyla nusileidusios saulės atšvaitai. Ant didžiosios uolos viršūnės rasite ir išgirsite ramiai kvėpuojantį mažą aviną (natūralus kailis, ragai – vario strypeliai). Nuo kalno atsiveria išpūdingas vaizdas: žalsvai juodas dangus (natūralus šilkas) ir jame plevenantis Avino ženklas.

⁷ M. K. Čiurlionio užrašai – gamtos įspūdžiai iš jo kelionių.
Čiurlionis M. K., *Apie muziką ir dailę*, Vilnius, 1960, p. 269

JAUTIS

- 8 Jautis – antrasis Zodiako žvaigždynas, į kurį Saulė atkeliauja balandžio antroje pusėje. Lietuvoje matomas žiemos mėnesiais. Taurus – vienas iš Zodiako žvaigždynų, minimų seniausiuose rankraščiuose. Graikų legenda pasakoja, kad gražuolė Finikijos karaliaus Agenoro dukra Europa skynė geles ant jūros kranto. Staiga prie jos atsirado prijaukintas jautis. Gražuolė sėdo ant jo nugaros, jautis šoko jūron ir nusinešė ją į Kretos salą. Jaučiu buvo pasivertęs pats Dzeusas...

Kompozicijoje pavaizduotas kalnas, į kurį kopia galingas jautis didžiuliais užriestais ragais. Iš už kalno matosi kylančios saulės spinduliai, apšviečiantys danguje ritmiškai atsikartojančius debesis. Danguje iš žvaigždžių sudėliotas Jaučio ženklas. Šioje kompozicijoje, kaip ir daugelyje kitų, remiamasi dangaus, šviesos ir tamsos sugretinimais. Dailininkas pabrėžia šių elementų vienybę ir harmoniją.

Saulė eina Jaučio ženkle
IV iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,6 x 30,1 cm
Čt 55

Liesdami taktilinį objektą pirmiausia apčiuopsite kietą, gruoblėtą kalno paviršių. Pasirinktos medžiagos – putplastis, gipsas, cementas – buvo formuojamas sluoksniais, siekiant perteikti suartų vagų pojūtį. Kalno viršuje – aukštyn kopiantis jautis (medis, natūrali oda, vario strypai) ir šalia jo tekanti saulė, kurios spinduliai išpjauti iš vario. Jo raudonai rusva spalva labiausiai padeda perteikti šilumą, šviesą, kuri šiame paveiksle labai svarbi. Objekto viršuje – pailgos formos debesis (organinio stiklo lakštai), pilkas dangus (natūralus šilkas) ir Jaučio ženklas.

Dvyniai – trečiasis Zodiako žvaigždynas, į kurį Saulė atkeliauja gegužės antroje pusėje. Lietuvoje geriausiai matomas žiemą. Senovės persai šiame žvaigždyne įžiūrėjo dvi figūras. Arabai teigė čia esant du povus, o egiptiečiai – du dievus: Horą vyresnįjį ir Horą jaunesnįjį. Eskimams dvi šviesiausios šio žvaigždyno žvaigždės simbolizavo du akmenis, dedamus prie įėjimo į būstą. Dvynių pavadinimas kilęs iš graikų mito apie Dzeuso ir Ledos vaikus – du brolius Kastorą ir Poluksą, atlikusius Žemėje daug žygdarbių ir už tai paimtus į dangų.

Dvyniai paveiksle pavaizduoti stovį ant dviejų aukštų uolų, kurias skiria bedugnė. Tarp uolų – rami jūra, joje raibuliuoja saulės nuauksintos bangelės. Virš jūros matyti kraštelis saulės, o virš jos – spindulių pluoštai, sudėti į raštą, primenantį drobės audimą. Mažyčių dvynių siluetai beveik pranyksta milžiniškoje erdvėje. Danguje žibantis iš žvaigždučių sudėtas ženklas tarsi sujungia dvynius, padeda surasti vienas kitą.

Saulė eina Dvynių ženklu
V iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,6 x 30,1 cm
Čt 56

Taktilinio objekto pirmajame plane pirmiausia suraskime gruoblėtas, šiurkščias uolas (putplastis, gipsas, cementas). Tarp tų uolų – siauras trikampio formos tarpeklis, kurio apačioje rasite saulės nutviekstą jūrą (vario folija). Jos ruožas labai siauras, nes svarbiausia čia – kylantys į dangų saulės spinduliai (vario plokštės). Jie nušviečia visą tarpeklį geltona šviesa ir baigiasi ten, kur baigiasi uolos. Ant kiekvienos uolos krašto stovi maža žmogaus figūrėlė (putplastis). Nuo ištiestų figūrėlių rankų į dangų kyla iš mažų šiltų lempų sudarytas Dvynių ženklas.

10 Saulei atkeliavus į Vėžio žvaigždyną prasideda vasara. Lietuvoje žvaigždynas geriausiai matomas sausio ir vasario mėnesiais. Žvaigždynas aprašytas dar senovės graikų mokslininko, žymaus antikos astronomo Klaudijaus Ptolemėjaus (apie 90 – apie 168 pr. m. e.). Manoma, kad pirmieji žvaigždyną šitaip pavadino senovės babiloniečiai pastebėję, jog Saulė, pasiekusi aukščiausią tašką ekliptikoje, vėl ima leistis atbulomis, tarsi vėžys. Pagal graikų legendą – tai Vėžys, įžnybęs į koją Herakliui. Heraklis Vėžį sutraiškė, tačiau Dzeuso žmona Hera, nemėgusi Heraklio, pasiėmė Vėžį į dangų.

Vėžio ženklas rodo, kad po vasaros kulminacijos prasidės Saulės grįžimas atgalios. Vėžys paveiksle pavaizduotas tik ką sunkiai užropojęs ant didžiulių kampuotų akmenų sangrūdos. Pasirėmęs galinga žnyple, pakėlęs galvą į dangų. Greta matyti tilto dalis, tolumoje dešinėje – aukštas bokštas. Danguje, kuriame plaukiantys debesys uždengia saulę, ryškiai žiba iš žvaigždučių sudėtas Vėžio ženklas

Saulė eina Vėžio ženkle
VI iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 36 x 30,9 cm
Čt 57

Taktiliniame objekte svarbiausia buvo pavaizduoti per akmenis (putplastis, cementas, gipsas), pro stūksančias medines konstrukcijas šliaužiantį milžinišką vėžį (putplastis, elastinis audinys). Girdėsis riedančių akmenų garsai, medinių konstrukcijų girgždėjimas. Paskui – tyla, nes vėžys sustingsta akimirksniai ir atsirėmęs žnyplėmis į akmenis žvelgia į tolį.

Viršuje, pilkšvame ir melsvame danguje (natūralus šilkas) iš mažų lempelių sudarytas Vėžio ženklas.

Liūtas – penktasis Zodiako žvaigždynas. Jame Saulė būna iki rugpjūčio vidurio. Lietuvoje matomas vasario ir kovo vakarais. Liūtas, neįveikiamas žvėris, pagal graikų mitologiją nukrito į Žemę iš Mėnulio. Jokia strėlė nei tvirčiausia ietis negalėjo pramušti jam kailio. Tačiau atėjo diena, kai nuožmujį Liūtą plikomis rankomis pasmaugė Elados stipruolis Dzeuso ir mirtingosios Alkmenės sūnus Heraklis.

Liūto ženklas – lyg Afrikos mirażas, iškylantis iš dailininko vaikystės atsiminimų, kuomet Čiurlionių berniukai nuolat „važiuodavo į Afriką“, t. y. domėjosi ir studijavo tropikų augmeniją, gyvūniją, žmones. Vėliau iš to kilo svajonė nuvykti į šiltuosius kraštus. Smėlėtoje dykumoje, šešėlyje skendinčiame slėnyje, gilyn tolsta lengvutės aukštos palmės siaurais laibais kamienais. Šiltoje minkštoje tropikų atmosferoje guli stilizuotas liūtas, primenantis sfinksą. Jis ramiai žiūri į tolį. Dangus prie horizonto geltonas, saulės apšviestas, o aukščiau – dūmus primenantys debesys.

Saulė eina Liūto ženkle

VII iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907

Popierius, tempera, 35,7 x 30,5 cm

Čt 58

Savo kelionę pradėkime susirasdami taktilinio objekto apačioje ošiančių palmių (medis, bambukas, silikoninė medžiaga) alėją, kuri tolsta ir pranyksta gilumoje. Aplink palmes – pakrantė (nendrinis audinys, švitro popierius, šlifuotas cementas), susiliejanti su tyvuliuojančiu vandeniu. Čia pat už palmių rasite liūtą, jo figūra sukurta naudojant organinį stiklą ir natūralią odą. Viršuje – melsvo natūralaus šilko debesys ir šviečiantis Liūto ženklas.

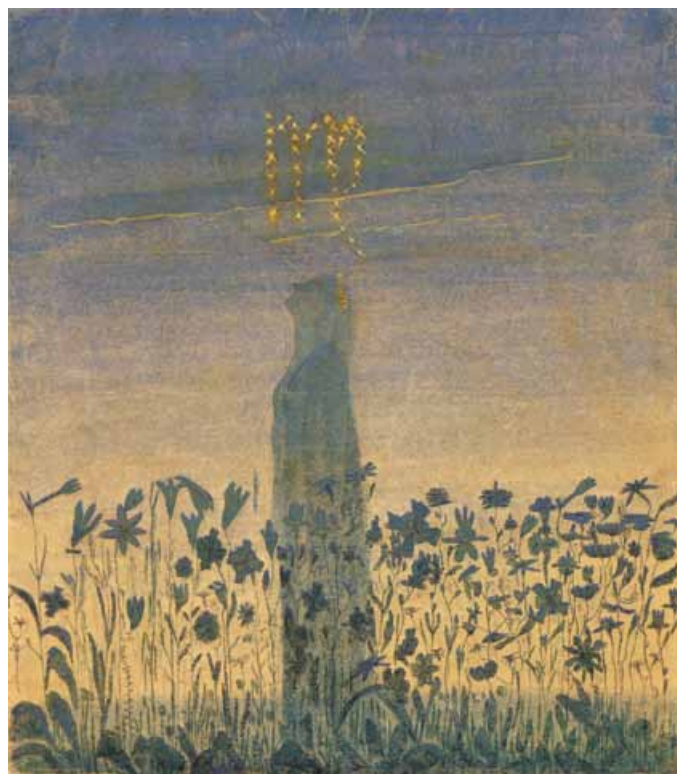

M E R G E L Ė

- 12 Mergelės žvaigždynas, į kurį Saulė ateina rugpjūčio viduryje, simbolizuoja gausumą ir dosnumą. Juk rugpjūtis – derliaus ėmimo metas. Senuose žvaigždėlapiuose Mergelė vaizduojama su javų pėdu rankose. Mergelės žvaigždyne dabar yra rudens lygiadienio taškas. Rugsėjo 23-ioji – tai astronominio rudens pradžia. Lietuvoje žvaigždynas geriausiai matomas pavasarį.

Mergelė paveiksle pavaizduota stovinti pievoje tarp aukštų gėlių. Aplink tyli naktis. Pakėlusį veidą į dangų Mergelė žvelgia į iš žvaigždžių sudėtą ženklą. Gėlės, dangaus erdvė, švelnus mergelės siluetas, lengvas, svajingas koloritas teikia visam paveikslui ypatingo atspalvio. Paveiksle vyrauja ramybė.

Saulė eina Mergelės ženkle
VIII iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,6 x 31,3 cm
Čt 59

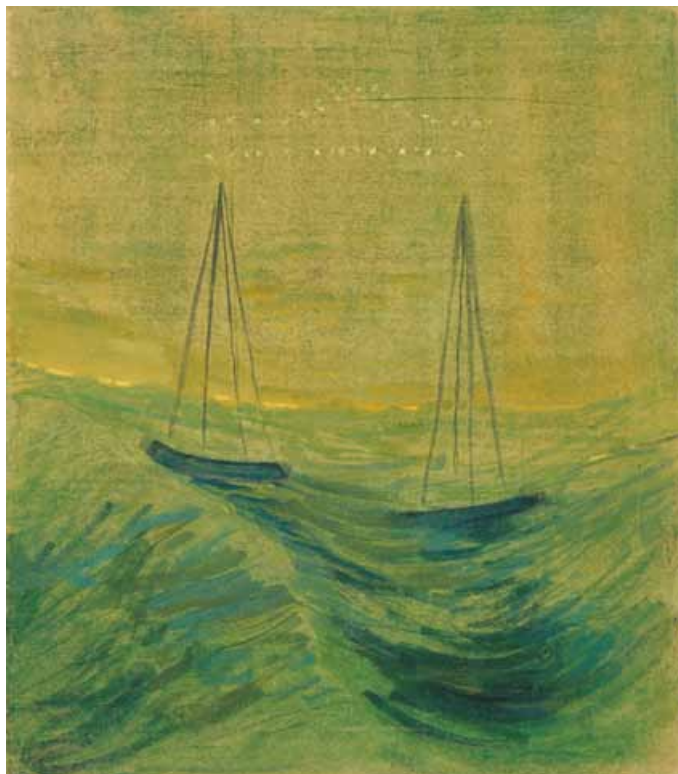

Sukurto taktilinio objekto apačioje pirštais apčiuopkite gėlėtą natūralaus šilko audinį. Jis iki pusės užklojės objekto centre stovinčią ir žiūrinčią į dangų moters figūrą. Pasiklausykite vasaros pievos šlamesio ir pirštais kilkite į viršų. Ten, danguje (natūralus šilkas), rasite debesis (organinis stiklas) bei žvaigždėtą, iš mažų šiltų lempų sudėliotą mergelės ženklą.

Svarstyklės – vienintelis negyvo daikto pavadinimą turintis Zodiako žvaigždynas, į kurią Saulė atkeliauja rugsėjo viduryje. Lietuvos danguje Svarstyklės geriausiai matomos pavasarį. Trys ryškiausios Svarstyklių žvaigždės sudaro trikampį, nuo kurio kampų nusvirusios lėkštutės. Pagal egiptiečių mitologiją jomis dievai sverdavę mirusiųjų širdis ir pagal svorį nusprendavę, į kurią – šviesos ar tamsos – pomirtinę karalystę išsiųsti. Senovės graikai įžiūrėjo teisingumo deivės Astrajos atributą. Senovėje Svarstyklių žvaigždyno žvaigždes alfa ir beta Lib arabai vadino Zubenelgenuba ir Zubenesachmalii.

Lietuviškai tai šiaurinė ir pietinė Skorpiono žnyplės.

Tai – pati dinamiškiausia kompozicija. Austringas vandenynas žaidžia nedideliais žvejų laiveliais. Jie primena amžiną laiko periodų siūbavimą, nepastovumą, dienos ir nakties pusiausvyrą. Rudeniop Svarstyklės sulygina dieną su naktimi. Saulės nematyti, tik palei horizontą blykčioja nuauksintos bangelių keteros. Blausiame danguje žiba iš žvaigždžių sudėliotas Svarstyklių ženklas.

Saulė eina Svarstyklių ženkle
IX iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 36 x 31,2 cm
Čt 60

Palietę taktilinį objektą pirmiausia išgirsite šėlstančios jūros garsus. Tada pasitelkite vaizduotę ir keliaudami pirštais suraskite milžiniškų bangų supamus du iš vario plokščių sukurtus laivus su ilgais variniais stiebais, virš jų rasite šviečiantį Svarstyklių ženklą.

SKORPIONAS

14 Į aštuntąjį Zodiako žvaigždyną – Skorpioną – Saulė atkeliauja spalio viduryje. Lietuvoje žvaigždynas geriausiai matomas birželio ir liepos vakarais. Pasak mitologijos Skorpionas – piktas, tačiau bailus padaras. Kerštingosios medžioklės deivės Dianos paliepimu jis mirtinai įkando Orionui. Už nuopelnus atsidūręs danguje, labiausiai bijo susitikti šaunųjį medžiotoją, todėl pasirodo tik vidurvasarį, kai Oriono nematyti. Žvelgdamas atkeliaujančios Saulės link išilgai ekliptikos, Skorpionas nejaučia, kad priešas visai čia pat. Tai – Šaulys, nutaikęs į Skorpioną strėles iš lanko.

Paveikslo kompozicijoje pavaizduotas kinų šventyklą – pagodą – primenantis statinys. Stogą puošia žvaigždė. Vieną aukštą nuo kito skiria išsikišę karnizai. Kinų pagodų pirmame aukšte paprastai yra Budos statulėlė. Čiurlionio skorpionas⁸ šventyklos pirmame aukšte pavaizduotas grėsmingai užrietas uodegą ir iškėlęs žnyplės siekiantis Saulės. Abipus šventyklos – sustingusių kiparisų alėja. Saulė tarsi nuskendus, matyti tik blausi iš už kiparisų sklindanti šviesa.

Saulė eina Skorpiono ženkle
X iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,6 x 30,6 cm
Čt 61

Kurdami taktilinį objektą menininkai siekė iš medžio tiksliai atkurti Čiurlionio paveikslo centre nutapytą statinį – šventyklą, puoštą kolonomis, ornamentais. Pats Skorpionas apsuptas Saulės ir žvaigždžių, sukurtas iš vario plokštės. Suradę jį sustokite ir gerai išiklausykite į jo skleidžiamus garsus. Tai – lyg požeminio pasaulio atgarsiai. Visai šalia rasite tolstančius, tiesius kaip linija, minkštus kiparus. Virš pastato ir kiparisų alėjos – skaidrus dangus su keliais debesimis, kurie primena linijas, bei Skorpiono ženklas.

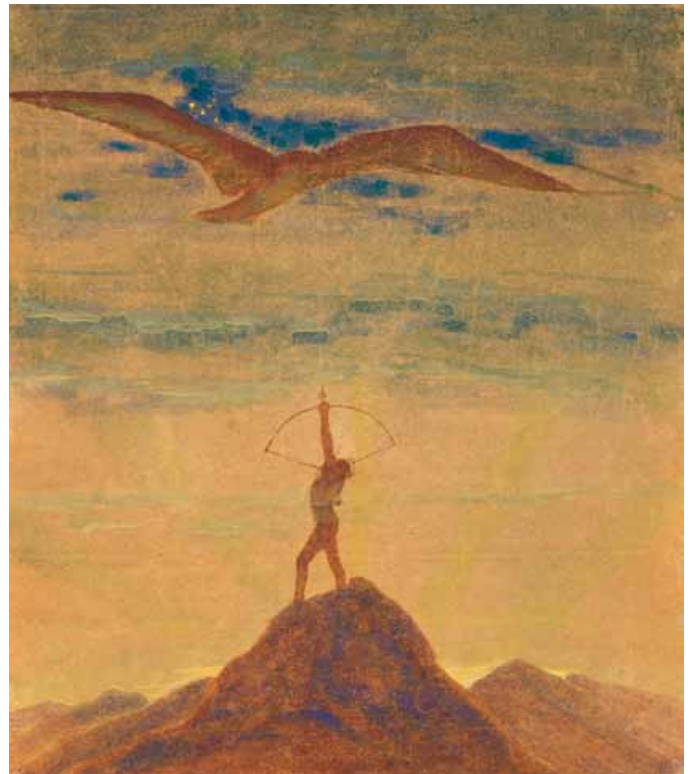

⁸ Kartais jis vadinamas Kurkliu.

Šaulio žvaigždynas yra labiausiai nutolęs nuo dangaus Šiaurės poliaus ir mūsų padangėje pasirodo tik šiaurinės jo dalys. Liepos vakarais virš Pietų horizonto išnyra trikampė Skorpiono galva, tirštoje atmosferoje vos matoma Skorpiono širdis – Rausvas Antaris. Pietinė Skorpiono žvaigždyno dalis, kuri yra pačioje Paukščių Tako tirštumoje, matoma tik pietiniuose rajonuose. Senuosiuose žvaigždėlapuose žvaigždynas vaizduojamas kaip kentauras, šaunantis iš lanko. Teigiama, kad tai – Cheironas, kuris paprašė Dzeuso išlaisvinti Prometėją, o už tai atsisakė savo nemirtingumo. Po mirties tapo Šaulio žvaigždynu.

Tai viena iš nedaugelio Zodiako ženklų kompozicijų, kurioje vaizduojamas žmogus (kitos – Mergelė ir Vandenis). Jaunuolis kalno viršūnėje taikosi šauti iš lanko į juodą paukštį didžiuliais sparnais. Apačioje driekiasi neaukštų kalvų virtinė. Nors saulės nematyti, tačiau dangus nušviestas jos spindulių. Paveiksle dominuoja ekspresija, išgauta šaulio ir skrendančio paukščio įtemptais judesiais, jų kontrastingu priešpastatymu: didžiulis, lėtai skrendantis paukštis ir nedidelis, bet įtempęs visas jėgas šaulys. Šaulio ženklo žvaigždutės tiksliai atkartoja paukščio siluetą.

Saulė eina Šaulio ženkle
XI iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 36,1 x 31,2 cm
Čt 62

Taktiliniame objekte nesunkiai surasime visus pagrindinius paveikslo veikėjus – tempiantį lanką šaulį ir milžinišką paukštį. Tempiamo lanko, danguje klykiančio paukščio garsai padės jums geriau suprasti nuotaiką, kurią Čiurlionis siekė perteikti.

O Ž I A R A G I S

16 Saulė į Ožiaragio žvaigždyną atkeliauja gruodžio pabaigoje ir užtrunka jame maždaug iki sausio vidurio. Lietuvoje žvaigždynas geriausiai matomas rudenį. Jis žinomas nuo seniausių laikų. Prieš 2000 metų Žiemos taškas buvo kaimyniniame Ožiaragio žvaigždyne. Todėl kinai jį vadino Pietiniais Saulės Vartais. Graikai, manydami, kad pro tuos vartus iškeliauja mirusiųjų sielos, Ožiaragio žvaigždes vadino Dievų Vartais. Pagal seną graikų legendą Ožiaragis – tai miškų ir girių dievas Panas. Švelniai grodamas fleita jis šoko ant jūros kranto, kai staiga jį užpuolė ugnimi alsuojantis siaubūnas. Gelbėdamasis nuo jo, Panas šoko į vandenį. Čia jo liemuo virto žuvies uodega, o priekinė kūno dalis – ožiu. Tokį jį Dzeusas ir paėmė į dangų.

Paveikslo kompozicijoje pavaizduotas sustingęs vandenynas aplink mažytę salelę, kurioje stovi ožys, jo plonus grakščius ilgus ragus perkerta plaukiantys debesys. Jis žvelgia į savo atvaizdą, atsispindintį tamsiame vandenyje. Kairėje matyti į debesį besileidžianti saulė, savo spinduliais nuauksinanti vandens paviršių. Tamsiame danguje žiba iš žvaigždžių sudėtas Ožiaragio ženklas.

Saulė eina Ožiaragio ženkle
XII iš 12 paveikslų ciklo *Zodiakas*. 1906–1907
Popierius, tempera, 35,8 x 31 cm
Čt 63

Palietę pirštais taktilinį objektą pirmiausiai išgirsite ramiai ošiančios jūros garsus. Leiskite pirštams laisvai slysti šilkinės jūros paviršiumi ir surasite iš organinio stiklo išpjautą ožio atspindį vandenyje. Kilkite juo į viršų, kol išgirsite ramiai kvėpuojančio ožio garsus. Jo figūra minkšta – padaryta iš natūralaus kailio, ragai (vario strypai) smailūs ir kylantys į viršų, tarp jų – šiltas, iš mažų lempelių sudarytas Ožiaragio ženklas.

LITERATŪRA:

Andriušytė-Žukienė, R., *M. K. Čiurlionis. Tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilnius, 2004

Čiurlionis M. K., *Apie muziką ir dailę. Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius, 1960

Čiurlionis M. K., *Zodiako ženklai*, Vilnius, 1967

Čiurlionis M. K., *Laiškai Sofijai*, Vilnius, 1973

Landsbergis V., *Čiurlionio dailė*, Vilnius, 1976

Landsbergis V., *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus Aureus, 2008

Umbrasas J., *M. K. Čiurlionio dailės stiliaus fazės – Čiurlioniui 100*, Vilnius, 1977

Taktilinės parodos
MAGIŠKAS M. K. ČIURLIONIO PASAULIS. ZODIAKAS
katalogas
Iš ciklo „Pažinkime meną pojūčiais“
2009 m. birželio 30 d. – liepos 20 d.
Lietuvos dailės muziejus
Nacionalinė dailės galerija (Konstitucijos pr. 22, Vilnius)

Išleido Lietuvos dailės muziejus
Meno pažinimo centras (Vilniaus g. 22, Vilnius)

Sudarytoja Nideta Jarockienė
Tekstai Rimos Rutkauskienės
Fotografijos Arūno Baltėno
Dizainas Gedimino Akelaičio, „Savas takas“ ir Ko (Didžioji g. 4, Vilnius)
Spausdino „ARX Baltica“

